

Az új nevelés Ausztriában.

Dottrens, a genfi Rousseau-Intézet tanára, a folyó iskolai évben Genfben megnyílt állami kísérleti és gyakorló elemi iskolának (*Ecole du Mail*) igazgatója, az osztrák iskolareform tanulmányozása végett az 1926—27. iskolai évben hat hónapot Bécsben töltött, s tapasztalatait egy könyvben adta ki a *Collection d'actualité pédagogique* néven megjelenő vállalat legújabb köteteként, melyhez Bovet, a genfi egyetem tanára, a vállalat szerkesztője írt előszót.*

Dottrens meleg szimpátiával és nagy csodálattal beszél az osztrák reformról s azt követendő példának tartja. Jól megírt és könnyen áttekinthető könyve elején ismerteti az osztrák politikai és iskolai forradalom történetét, Otto Glöckelnek, a szocialista reformátornak, volt miniszternek s az általa megalkotott reformbizottságnak munkáját. Elmondja, hogy a reformokat teljes mértékben csak Bécsben tudták megvalósítani, ahol a szocialista uralom alatt az óriási ház- és fényűzési adókból befolyó jövedelem tetemes részét nép- és gyermekjóléti, továbbá kulturális intézmények felállítására fordítják. A gyermekvédelem a várandós anyák védelmével, ezeknek pénzzel és orvosi tanácsal való ellátásával kezdődik. A rászoruló anyák csecsemőkelengyét kapnak újszülött gyermekük számára. Minden kerületnek van dispensaire-je. Az iskolákat állandóan 50 orvos vizsgálja. Orvosi vizsgálat minden héten van, szükség esetén többször is. Az iskolák ápolónókkal is el vannak látva, akik ügyelnek a gyermekek egészségére és állandó érintkezésben vannak a tanítókkal és a szülőkkel.

Mivel a reform általánossá és gyakorivá tette a kirándulásokat, erdőben, hegyeken megfelelő helyiségek épültek, hogy a kiránduló iskoláknak éjjeli szállásuk legyen.

A kisdedóvó intézetek a háború óta nagyon elszaporodtak. A fényesen berendezett óvodák egész sora jött létre, melyekbe elsősorban azokat a kisdedeket veszik föl, akiket az *Ifjúsági Hivatal (Jugendamt)* kijelöl, azután akiknek szülei a házon kívül dolgoznak. Másokat csak akkor, ha marad hely. Az óvodák reggel 7-től este 6-ig vannak nyitva. Különösen nagy gondot fordítanak a gyermekek testi szükségleteinek kielégítésére és az egészségre. A gyermekek foglalkoztatása Fröbel és Montessori módszere szerint történik.

1920 május 17-én adják ki a reform (*Leitsätze* néven ismeretes) vezérelveit, melyek a következőkben foglalhatók össze: Az iskolának tudatosabban kell végeznie társadalmi és nemzeti feladatát. Meg kell teremteni a közoktatási szervezet egységét. A tanulmányok specializálódása a lehető legkésőbbben következék be. Az egyes iskolák tanulmányi idejét, amennyire lehet,

* Robert Dottrens: *L'Education nouvelle en Autriche*. Préface de P. Bovet. Delachaux et Niestlé S. A. Neuchâtel, Paris. 204 l.

meg kell rövidíteni és lehetővé kell tenni, hogy könnyen át lehessen lépni egyik iskolafajból a másikba. Az iskolát úgy kell berendezni, hogy benne a gyermek kedvező környezetet találhasson képességei teljes kifejlesztésére és olyan műveltséget sajátíthasson el, amelyet csak képes, bármilyen legyen is szüleinek vagyoni helyzete.

A demokráciának egyik fő feladata a kiváló képességűek kiképzésének biztosítása. Minden gyermek ugyanabban az iskolában marad mindaddig, míg képességei mást nem kívánnak, vagy a specializálódás szükséglete föl nem merül. A vezérelvek szerint a hatéves kortól a tízéves korig elemi iskolába, a 14 éves korig pedig általában középiskolába (*Allgemeine Mittelschule*) köteles járni mindenki. Ez utóbbihoz csatlakoznak az ipari, kereskedelmi és egyéb szakiskolák s végül a középiskola négyosztályos felső tagozata klasszikus és modern nyelvi, természettudományos és nemzeti irányvaival.

A legérdekesebb és legnagyobb változás az elemi iskolák életében ment végbe. Az új iskola elméleti és gyakorlati úttörői régóta hirdetik: az iskola feladata nem az, hogy a teljesen kidolgozott anyagot megtanulhassa, a cél nem az, hogy a gyermek a megtanult anyagot jól föl tudja mondani. A gyermek tevékeny, csak azt csinálja jól, ami megfelel szükségletének és érdeklődésének. A reform jelszava az volt, hogy a nevelés a gyermek ismeretén alapuljon. (*Pädagogik vom Kinde aus!*) Az iskola a gyermekekért van, a tantervnek a gyermekhez kell alkalmazkodnia, a módszert a gyermek magatartásából kell levonni. Erre persze azt mondják, amit általában az új iskolának szoktak szemére vetni: szép iskola az, ahol az erőfeszítés helyett az érdeklődést teszik vezető elvvé s a munkát játékkal helyettesítik! Dottréns nem akar erre az agyoncáfolt ellenvetésre felelni, hanem Bécsbe küldi a kritikásokat és hiteltleneket s azt ajánlja, hogy ne csak egy osztályt nézzenek meg, hanem mind a 2500-at, melyben 75.000 gyermeket nevelnek a gyermekpszichológián és kísérleti pedagógián alapuló új nevelés elvei szerint. Meg van győződve, hogy a bécsi iskolákat megismerve; az új iskola ellenesei az új iskola híveivé válnak.

A bécsi reform mindenekelőtt a munkaiskolát valósította meg. Az iskolák letettek arról, hogy a gyermekkel egyszerűen csak ismételtessenek és utánóztassanak, ahelyett, hogy értelmi és akarati erejének kifejtésével önállóan kerestessenek és alkotassanak vele. A tevékeny iskolákban a tanító helyett a gyermek lép előtérbe; ő gondolkodik, beszél, cselekszik, dolgozik. A tanító csak ösztönöz, tanácsokat ad, felvilágosít és irányít. Nincsenek a formális fokok szerint szépen kidolgozott tanítások és ezek után megtanulandó leckék. A gyermek megfigyel, tapasztalatokat szerez, gondolatait szóban, írásban s különféle kézimunkában kifejezi.

A munkaiskolák a gyermekkel az őt körülvevő közvetlen környezetet figyeltetik meg (ez a *Heimatprinzip*, illetve a

Bodenständigkeit elve), amint az a valóságban eléje tárul és ebből merítették ismereteit, de nem órarend szerint, mert ezt nem ismerik. A tanítás egészét alkot (*Gesamtunterricht*), nem darabolódik fel tárgyakra és nem szakad meg óránként csengetésre. Ha valamely tárgy, esemény fölkelte a gyermekek érdeklődését, akkor addig foglalkoznak, míg érdeklődésük tart, egy napig, egy, két hétig stb. A koncentráció elve nem engedi meg a korai specializálását, a dolgoknak tantárgyak szerint való önkényes felszabdálását. A munkaközösségben a gyermekek mindegyike a legnagyobb szabadságban s a figyelem koncentrációját megkönnyítő helyzetben végzi azt, amire vállalkozott. Kétségtelen, hogy az ilyen iskola vezetése nagyobb szellemi munkát kíván a tanítótól. Neki ugyanis nem szabad szem elől téveszteni az általános tervet, tudnia kell az új ismeretek helyes kapcsolásának módját és a gyermekek tulajdonává kell tétetnie a későbbi tudás megszerzéséhez szükséges technikai dolgokat. Mert az új iskola is meg akar tanítani jól olvasni, írni és számolni, ha el is veti a mechanikus könyvtudást.

Miután a reformbizottság (*Reformabteilung*) megvitatta és megállapította a reform vezető elveit s ezeket a tanítók elfogadták, az elvek gyakorlati kipróbálása következett. Kísérleti osztályokat nyújtottak s az itt bevált tantervet az egyes iskolákba ideiglenesen bevezették. Hat évi próba után az elemi iskola tantervét véglegesítették. 1926 óta az összes elemi iskolák a véglegesített tanterv szerint dolgoznak. Melyek e tantervnek jellemzőbb vonásai?

A fogalmazás tanítását az élményeknek szabad szóval való elmondása készíti elő. Kezdetben nem a hibátlan, hanem az eredeti sajátos kifejezés a fontos. A III. osztályban az előszóval történő fogalmazáshoz az írásbeli fogalmazás járul. A dolgozat javítása közös megbeszélés formájában történik. A nyelvtanból — mely a nyelv használatos formáinak tanulmányozására szorítkozik — csak annyi szabályt ismernek meg a gyermekek, amennyit maguk fölfedeznek s amennyi okvetlenül szükséges az előrehaladáshoz. Az olvasás tanításában a tanítók szabadon választják meg a módszert. A hagyományos olvasókönyvek helyett kisebb terjedelmű, változatos tartalmú műveket vezetnek be, melyeket egy vagy két, legfeljebb három hónapig használnak. Az írásban cél az olvasható egyéni írás. Kísérletileg megállapították, hogy írásra legjobb az egyvonalas, illetve a vonalozatlan papiros. A gyermekek hegyes kemény acéltoll helyett szélesvégű puha tollal írnak s a nagy latin betűket ismerik meg először. A számtan nem külön tárgy és nem cél, hanem csak eszköz, mely az egész tanítást szolgálja. Számolás és mérés csak konkrét gyakorlati esetekben fordul elő. A konkrétól az elvontra való átmenet igen lassan történik. A műveletek értelme technikájuk elsajátítása közben tárul fel a gyermek előtt. A történelmet, földrajzot, a természettudományok elemeit és az erkölcsi tárgyú beszélgetéseket elválaszthatlanul magában foglaló

honismeret (*Heimatkunde*) beszélgetés, olvasás, kirándulás, megfigyelés és különböző dolgok gyűjtése alakjában szerepel. A történelem megismerésében az erkölcsök és a művelődés fejlődésén van a hangsúly. Bámulatatos eredményt érnek el a rajz terén. A kézimunka különböző ágaival (puha- és keménypapírmunka, fonás, agyagformálás, öntés, linoleum-munka, női kézimunka stb.) át- meg átfonja az egész tanítást s nemcsak pár heti órára van korlátozva. A zenében az izlés fejlesztése és az együtténeklés ápolása a cél. Az elmélet csak másodsorban jön tekintetbe. Megtörténik, hogy a gyermekek csinálnak dallamot valamely szövegre. A katonai és a svédturnát kiküszöbölték, vagy jobban alkalmazkodhassanak a gyermek természetéhez és a fiziológiai törvényekhez. A torna, melyet végeztenek, a gyermek mozgási szükségletének felel meg s legtöbbször a szabadban folyik. Van mindennap végzett torna, hetenként egy játék- és sportdélután, havonként egy nap a szabadban való tartózkodásra és kirándulásra. Nagyon művelik a táncot, az úszást, futást, az egyensúly- és ügyességi gyakorlatokat. Általában nagy szabadság és változatosság jellemzi a testnevelést.

A tanítás anyagát az iskolai séta és kirándulás alatt gyűjtik össze a gyermekek. A kirándulás Bécsben rendkívül kifejlődött. Minden héten legalább is egy fél napot szentelnek rá. Minden évben négy nap ingyen villamosjegyet kapnak az egyes osztályok, hogy távolabbi helyeket is megközelíthessenek. A gyermekek az iskolában számolnak be a sétán vagy a kiránduláson szerzett tapasztalataikról. A tanító sok mindenről kérdezi őket: a kirándulás céljáról, a követett irányról, a kerületekről, melyeken áthaladtak, az időjárási viszonyokra, növényekre, állatokra, emberekre stb. vonatkozó megfigyeléseikről stb. Néha egy-egy sétát megismételnek, hogy valamit jobban megfigyeljenek vagy az ellentmondó állítások között a helyeset megállapítsák. A megbeszélés után a tanító vagy esetleg valamely gyermek munkatervet ajánl. Ebben a tervben mindig sokféle tevékenység (írás, számolás, stb.) szerepel, hogy bizonyos egyensúly legyen a különböző irányú foglalkozások közt.

Külön cég (*Deutsches Verlag für Jugend*) foglalkozik a tankönyvek kiadásával, melyek művészi kiállításukkal és gazdag képanyagukkal tűnnek ki. A tanulók ingyen kapják a könyveket és iskolaszereket. Minden iskola bőségesen el van látva a szemléltetéshez és a kísérletezéshez szükséges anyaggal. A tanítók különböző gyűjteményeket, mindmennyi kis iskolai múzeumokat létesítettek intézetükben. Az iskolák 253 vetítógéppel rendelkeznek.

Van pályaválasztási tanácsadó. 1926-ban az iskolát elhagyó 20.000 gyermek közül 15.000 vette igénybe.

A kiegészítő iskolák szintén új tantervet kaptak (1920-ban). Külön osztályok vannak olyan normális gyermekek részére, kik betegség vagy egyéb ok miatt nem járhattak rendszeren az iskolába.

A középfokú oktatás terén a reform a négyosztályos német középiskolával (*Deutsche Mittelschule*), az általános középiskolával (*Allgemeine Mittelschule*) s a nyolcosztályos szövetségi nevelőintézettel és a négyosztályos középfokú oktatásra épülő négyosztályos felső iskolákkal (*Allgemein bildende Oberschulen*) kísérletezett. Az utóbbiak mint a középiskola felső tagozata, négy irányban ágaznak szét: klasszikus (*Altsprachliche Oberschule*), modern (*Neusprachliche Oberschule*), matematikai-teremtéstudományos és végre nemzeti irányban (*Deutsche Oberschule*).

A német középiskola az anyanyelvet és a nemzeti műveltséget állítja a tanítás középpontjába. Az anyanyelvi oktatás az első két osztályban heti 6 órában, a harmadikban és negyedikben heti 4 órában szerepel. Hozzákapcsolódik a hazai történelem és földrajz. A harmadik évtől fogva azok, akik akarnak, heti 6 órában klasszikus vagy modern nyelveket tanulhatnak. Azok, akik nem tanulnak idegen nyelveket, több órában tanulják a nemzeti tárgyakat és több órában vannak kézimunkán. Nagyon sok gimnázium és reáliskola az alsó négy osztályába átvette a német középiskola módszerét és ezáltal igen közel jutottak az elemi iskola eljárásához. Az általános középiskola (a régi polgári iskola) két csoportba osztja növendékeit: a gyorsabban haladók és tehetségesebbek (I.) és a kevésbé gyorsan haladók (II.) csoportjába. Ez a beosztás azonban nem végleges. A II. csoportból az I.-be évközben is átléphetnek a tanulók, ha megfelelő előhaladásról tesznek bizonyosságot. A két csoportnak közös órái is vannak. A kézimunkában, énekekben, rajzban, tornában, szépirásban a tanulónak e területeken mutatkozó ügyessége és képessége szerint szintén két csoport van: a jobbak és a gyengébbek csoportja. Az I. csoportban még mozgó tanterv szerint is tanítanak. A matematikában pl. külön oktatásban részesülnek a különösen tehetségesek, anélkül, hogy a tantervben fölvett óráik száma növekednék. A harmadik osztálytól kezdve a tehetségesek idegen nyelvet is tanulhatnak s ha végeznek, fölvételi vizsgával a középiskola felső tagozatába léphetnek. Az egyetem ellené volt ennek az iskolatípusnak és ragaszkodott a régi középiskolához. 1921-ben az egyetemi szenátus egyhangúlag elvetette a „vezérelveket“. Az 1927 augusztus 2-i törvény, egy kis változtatással *Hauptschule* (fő elemi iskola) néven általánosan kötelezővé teszi ezt az iskolát.

Szövetségi nevelőintézet összesen hat van. Ezekbe a négy elemi, végzett tanulókat veszik fel külön vizsgálat alapján. H. Lietz *Landerziehungsheim-jeinek* szellemében működnek. A traiskircheni nevelőintézetben pl. a 400 különböző korú gyermek 10–20 tagból álló családokra van szétosztva. Az erkölcsi felügyeletet a nevelők gyakorolják, kik állandóan együtt élnek a családdal.

1926 karácsonyán Schmitz miniszter kiadja az *Irányvonalak*

(*Richtlinien*) néven ismert reformelveket s a „vezérelvekkel” szembehelyezkedve, a régi állapotot megközelítve a következő iskolatípusokat ajánlja: a 6—14. évig tartó kötelező elemi népiskolát, a 10—18 éves tanulókat magába foglaló gimnáziumot, reál-gimnáziumot és reáliskolát, a 13—18 évre terjedő középiskolát (*Aufbauschule*), melynek anyagát az elemi iskolából kikerülő tehetséges gyermekek alkotnák. A régi polgári iskolát megtartja.

A két irány küzdelme kompromisszummal végződött. Az 1927. évi középiskolai törvény megtartja az irányvonalak gimnázium, reál-gimnázium és reáliskola elnevezéseit, a polgári iskolának *Hauptschule* neve lett, kötelezővé vált s olyan tantervet kapott, mint amilyen az általános középiskoláé. A törvény különítésbe helyezi az *Aufbauschule* néven ismert iskolák megvalósítását és a középiskolákba sok olyant átvesz, ami a bécsi kísérletben életrevalónak bizonyult.

A lányok számára a polgári iskola, illetve az alsó tagozatú középiskola folytatásaként négyéves felső tagozatú középiskolát szerveztek, melynek a tantervében a nevelés, csecsemőápolás és népgondozás is szerepel. Ennek az iskolának érettségi bizonyítványával csak latinból és elemző geometriából tett különböző vizsga után lehet az egyetemre rendes hallgatónak beiratkozni.

A vizsgálatokat átalakították. Az elemi iskolákban minden évben legalább három házi és öt iskolai dolgozatot kötelesek bemutatni a gyermekek az egyes tárgyakból. Ezekre a dolgozatokra (melyeket megőriznek) támaszkodik a tanító, évközi tapasztalatain kívül, az előmenetel elbírálásában. (A megreformált érettségi vizsgálatról Kemény Ferenc írt a Magyar Paedagogia 1925. évi 1—6. számában, 65. l.).

Hogyan történt a tanítók megnyerése az új eljárásnak? Ausztriában 1919 óta nem neveztek ki új tanítót, tehát a régi tanítók felfogását kellett átalakítani. Mielőtt a reformbizottság elkészítette a reformterveket, számtalan előadás, tanfolyam és összejövetel keretében ismertették és vitatták a reformkérdéseket. Nagyon sok vitában résztvett a miniszter is. A tanítók munkaközösségekbe tömörültek, hogy tapasztalataikat megbeszéljék. Minden kerület ellátta pedagógiai könyvtárral, az iskolák pedig ingyen kapták a minisztérium hivatalos lapját (*Volkserziehung*), mely a reform ügyét állandóan napirenden tartotta. Sokan egy-egy részletkérdést dolgoztak ki, adatokat gyűjtöttek, didaktikai eszközöket készítettek stb. Kísérleti osztályokat létesítettek és a kiváló tanítóknak megengedték, hogy kísérletezzenek, miután tervüket bemutatták és azt elfogadhatónak találták. A kísérleti osztályokat külön felügyelet alá helyezték s állandóan ellenőrizték. 1920-ban 156 kísérleti osztály volt Bécsben és 97 a vidéken. Vezetőik megkaptak minden segéd-eszközt, gyakran jöttek össze konferenciára és állandóan figyelemmel kísérték a németországi kísérletek eredményét. A kísér-

leti iskolák nagy részét aztán gyakorló iskolákká alakították át, melyekben a tanítók lassanként mind megismerkedtek az új eljárással. (1921-ben 385, 1922-ben 182, 1923-ban 184 gyakorló iskola volt).

A bécsi tanítók képzését az egyetemen kívül a *Pedagógiai Intézet* szolgálja, mely kapcsolatban van a *Központi Pedagógiai Könyvtárral*, a Bühler vezetése alatt álló *Pszichológiai Intézet*tel, kísérleti és gyakorló iskolával stb. A gyakorló iskolai tanítók kötelesek minden évben egy-egy szakkérdést tanulmányozni. (Az osztályok tanítóképzést új formába öntő törvényjavaslatot, mely a folyó év elején kerül a nyilvánosság elé, Jux Gyula ismerteti a Magy. Paed. 1928. évi 3—4. számában. 96. l.)

Az iskolák belső életére, fegyelmére, az iskola és a szülői ház kapcsolatára vonatkozóan a könyv többek közt a következőket tartalmazza: Az iskolában lehetővé teszik az önnevelést. A gyermeket megtanítják önmaga ellenőrzésére és rászoktatják az önkéntes engedelmességre. Mikor az iskola a gyermeket megérteni törekszik és neki olyan munkát ad, mely természetének, tevékenységi szükségletének és képességének megfelelő, akkor egyúttal megszünteti a figyelmetlenség főokát is. Meglepő, hogy az osztályokat milyen nagy munkakedv hatja át, s feltűnő, hogy milyen szabadon mozognak és beszélnek a gyermekek. A felületes szemlélő hajlandó ebben rendetlenséget, sőt anarchiát látni. Azonban elég, ha az alsó osztályokból a felsőbbekbe megyünk, hogy megállapíthassuk a gyermek egyéniségét tiszteletben tartó, szabadabb nevelés jó hatásait. A kollektív munka előkészíti a munkaközösséget, az osztály- és az iskolaközösség kialakulását s a segítség szokásának megerősödését. A munkaközösségekben a gyermekek érzik, hogy nem a tanítónak dolgoznak, hanem kis társaságuknak, s ha egyikük hanyag vagy hibát követ el, annak kellemetlen következménye az egész osztályt éri. Az iskolaközösség és a vele kapcsolatos önkormányzás megfelel a serdülők ama szükségletének, hogy dolgaikat maguk intézhessék s feladataikat önállóan oldhassák meg. Az önkormányzatra vonatkozóan különösen *Dengler* végzett nagyon eredményes kísérleteket. A növendékek általában méltányosan, de szigorúan is ítélnék s mindnyájan elfogadják társaik végzéseit. Az iskolai önkormányzat kitűnő eredményére vonatkozóan *Dottrens* megemlíti, hogy az egyik leányiskolában a tanítónő négyheti távolléte alatt a növendékek napról-napra a legnagyobb rendben végezték kijelölt munkájukat. Ugyanezek a leányok egyedül mentek el Grenoble-ba s ott egy hónapig tartózkodtak.

A szülők és a tanítók külön közösséget alkotnak. Ez az alakulat ügyel arra, hogy a tanítás és a nevelés otthon és az iskolában összhangban legyen. A szülőknek iskolai egyesületei nagy mértékben hozzájárultak ahhoz, hogy a reformokat meg lehetett valósítani.

A reform megismerésének vágya az érdeklődő emberek szá-

zait viszi Bécsbe napról-napra. Bécsbe, a nevelésügy Mekkájába menjenek a modern iskola zarándokai — szól könyve végén Dottrens nagy lelkesedéssel, — ott megvalósítva látják álmait és vágyaikat. A régi szürkefalú és divatjátmult bútorzatú iskolákban érezni fogják az éltető szellemet, mely erősíti az akaratot, megnyitja a szívet, magával ragad és fenntartja a tanítók buzgalmét s jobb jövőbe vetett hitét.

Kenyeres Elcmér.

IRODALOM.

Pintér Jenő: A magyar középiskolák igazgatásának kézikönyve. A középiskolákra vonatkozó törvények, rendeletek, eszolgálati szabályzatok és ügykezelési utasítások szövegeinek magyarázatos gyűjteménye. Második kiadás. Budapest, 1928. Franklin-Társulat. (512 l.)

Három évvel ezelőtt e folyóirat hasábjain ismertettük Pintér Jenő hasonló című nagy művének első kiadását. Ez alkalommal, amikor lapozgatjuk második kiadását, önként az a gondolatunk merül fel, hogy vajjon akkora változáson ment át hazai középiskoláink igazgatása, hogy már szükségessé vált e műnek második kiadása? Erre a kérdésre határozott igennel felelhetünk, mert azóta új törvények és rendeletek láttak napvilágot s a könyv gyakorlati használatával kapcsolatban felmerültek olyan kívánalmak, melyek annak újabb elrendezését s az egyes fejezeteknek szorosabb egybekapcsolását tették kívánatossá.

A második kiadásban a következő változásokat, illetve újításokat látjuk: Az első kiadás 17 fejezete 13-ra csökkent. Az 1. fejezet bővült az *Evszámok és események* c. résszel, mely 1715-től 1928-ig felsorolja kiváló szakismerettel és mélyreható tudással a hazai középoktatás legfontosabb mozzanatait. A 2. fejezet helyesebb összeállításban adja az egyes középiskolai típusokat. Itt mutatunk rá, hogy országunk csónkaéga dacára is középiskoláink száma: 167. A 3. fejezet szószerint közli az 1921. évi XLIV. t.-cikket, mely a volt katonai reáliskolák, illetve hadapródiskolák átszervezéséről szól; közli továbbá az 1926. évi XXIV. t.-cikket, mely a leányközépiskolákról és a leánykollégiumokról s végül az 1927. évi XVI. t.-cikket, mely a közszolgálati alkalmazottak gyermekeinek tanulmányi ösztöndíjáról intézkedik. A 4. fejezet, mely a középiskolákra vonatkozó alapvető rendeleteket közli, esett át a leggyökeresebb átalakításon. Tartalmazza az 1926. évben kiadott *Középiskolai Rendtartást*, a szöveg közé beiktatott cím- és vezérszavak szerint. Ez igen pompás újítás, mert a kezelhetőségét megkönnyítette. E fejezetben látjuk leginkább megokolva a könyv második kiadásának szükségességét. A kibocsátott Rendtartással hiába állít fel kötött normákat a tanügyi kormányzat, mert erre a gyakorlati élet rácafol: bizonyítja ezt az a körülmény, hogy e fejezet 50 lapnyi terjedelmét át-